NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

PRAGMATIK TOPSHIRIQLAR ASOSIDA O‘ QUVCHILARNING ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Rasulova Gulbaxor Kerimbayevna
Toshkent amaliy fanlar universiteti “Pedagogika” kafedrasi
p.f.d.(DSc), dotsent.
nozimarasulova15@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumiy o‘ rta ta’lim maktablarida adabiyot fanini o‘ qitish jarayonida pragmatik o‘ quv topshiriqlaridan foydalanishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Adabiy ta’limda o‘ quv topshiriqlarining o‘ rni, an’anaviy va pragmatik topshiriqlarning o‘ ziga xos jihatlari, ularning o‘ quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Pragmatik topshiriqlarning real hayotiy vaziyat, kommunikativ faoliyat, badiiy matn mazmuni va o‘ quvchining mustaqil fikrlashi bilan bog‘ liqligi asoslangan. Shuningdek, topshiriqlarni Bloom taksonomiyasining bilish, anglash, qo‘ llash, tahlil, sintez va baholash darajalari asosida tashkil etish imkoniyatlari ko‘ rsatib berilgan.*

Kalit so‘ zlar: *adabiy ta’lim, adabiyot darsi, pragmatik topshiriq, o‘ quv topshirig‘ i, adabiy-nutqiy kompetensiya, nutqiy ko‘ nikma, kommunikativ faoliyat, badiiy matn, Bloom taksonomiyasi, mustaqil fikrlash, o‘ qib tushunish.*

РАЗВИТИЕ ЛИТЕРАТУРНО-РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ПРАГМАТИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методические возможности использования прагматических учебных заданий в процессе преподавания литературы в общеобразовательных школах. Проанализированы роль учебных заданий в литературном образовании, специфика традиционных и прагматических заданий, их значение в развитии литературно-речевой компетентности учащихся. Основой прагматических заданий является их связь с реальной жизненной ситуацией, коммуникативной деятельностью, содержанием художественного текста и самостоятельным мышлением учащегося. Также показана возможность организации задач на основе уровней знания, понимания, применения, анализа, синтеза и оценки таксономии Блума.*

Ключевые слова: *литературное образование, урок литературы, прагматическое задание, учебное задание, литературно-речевая компетентность, речевые навыки, коммуникативная деятельность, художественный текст, таксономия Блума, самостоятельное мышление, понимание прочитанного.ое мышление, понимание прочитанного.*

DEVELOPING STUDENTS’ LITERARY AND SPEECH COMPETENCE BASED ON PRAGMATIC TASKS

Abstract: *This article discusses the methodological possibilities of using pragmatic learning tasks in the process of teaching literature in secondary schools. The role of learning tasks in literary education, the specific aspects of traditional and pragmatic tasks, and their importance in developing students’ literary and speech competence are analyzed. The pragmatic tasks are based on their connection to real-life situations, communicative activities, the content of literary texts, and the student’s independent thinking. It also shows how tasks can be organized based on the levels of knowledge, understanding, application, analysis, synthesis, and evaluation of Bloom’s taxonomy.*

Keywords: *literary education, literature lesson, pragmatic task, educational task, literary and speech competence, speech skill, communicative activity, literary text, Bloom’s taxonomy, independent thinking, reading comprehension.*

KIRISH

Zamonaviy adabiy ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘ quvchiga badiiy asar mazmunini shunchaki qayta hikoya qildirish emas, balki uning matn bilan mustaqil ishlashi, obrazlar xatti-harakatiga munosabat bildirishi, muallif pozitsiyasini anglashga intilishi, o‘ z qarashlarini asoslay olishi va adabiy-estetik mazmunni real kommunikativ vaziyatlar bilan bog‘ lay olishiga sharoit yaratishdan iborat. Adabiyot darsida o‘ quvchi faqat bilimni qabul qiluvchi subyekt sifatida

emas, balki **matnni talqin qiluvchi, mazmunni qayta tashkil etuvchi va o‘ z fikrini nutq orqali ifodalovchi faol subyekt** sifatida namoyon bo‘ lishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, o‘ quv topshiriqlarining mazmuni va tuzilishi alohida metodik ahamiyat kasb etadi.

O‘ quv topshirig‘ i ta’lim maqsadini amalga oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik birlik bo‘ lib, u oddiy mashqdan o‘ zining maqsadga yo‘ naltirilganligi, o‘ quvchidan muayyan faoliyatni talab qilishi va natijani yuzaga chiqarishi bilan farqlanadi. Biroq zamonaviy adabiy ta’lim sharoitida topshiriqning qiymatini faqat bilimni tekshirish bilan chegaralash yetarli emas. Topshiriq o‘ quvchini fikrlashga, tanlashga, muloqotga kirishishga, muammoni hal qilishga va o‘ z qarorini izohlashga undashi lozim. Shu jihatdan pragmatik topshiriqlar alohida metodik imkoniyatga ega. Ularning mohiyati o‘ quvchini badiiy matn doirasidagi tayyor savolga javob berishdan ko‘ ra, **muayyan kommunikativ vaziyatda nutqiy harakatni amalga oshirishga** yo‘ naltirish bilan belgilanadi. Zamonaviy metodik qarashlarda topshiriqning real harakat, kommunikativlik, hayotiy vaziyat, kontekst va bir nechta ko‘ nikmalarni birgalikda rivojlantirishga yo‘ naltirilishi muhimligi qayd etiladi. Demak, pragmatik topshiriqning markazida “o‘ quvchi nimani biladi?” degan savoldan ko‘ ra, **“o‘ quvchi o‘ z bilimidan kommunikativ vaziyatda qanday foydalanadi?”** degan savol turadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologik asosini o‘ quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyasini pragmatik topshiriqlar vositasida rivojlantirish jarayonining nazariy-metodik va pedagogik-psixologik qonuniyatlarini o‘ rganishga yo‘ naltirilgan yondashuvlar majmui tashkil etadi. Tadqiqot konsepsiyasini shakllantirishda kompetensiyaviy, kommunikativ-faoliyatli, shaxsga yo‘ naltirilgan hamda kontekstual yondashuvlarning metodologik imkoniyatlariga tayanildi. Mazkur yondashuvlar uyg‘ unligi o‘ quvchining badiiy matnni anglash, uning mazmun-mohiyatini interpretatsiya qilish, muallif va qahramon nutqining pragmatik xususiyatlarini idrok etish hamda turli kommunikativ vaziyatlarda adabiy til me’yorlariga muvofiq ravishda fikr ifodalash ko‘ nikmalarini izchil shakllantirish imkonini beradi. Yo‘ nalishini belgilashda, avvalo, “kompetensiya”, “adabiy-nutqiy kompetensiya”, “kommunikativ kompetensiya”, “pragmatik kompetensiya”, “pragmatik topshiriq” kabi tayanch tushunchalarning mazmun-mohiyati o‘ zaro aloqadorlikda tahlil qilindi. Pragmatik topshiriq o‘ quvchining badiiy matnda ifodalangan kommunikativ maqsadni anglash, nutqiy vaziyat va muloqot ishtirokchilari o‘ rtasidagi munosabatni hisobga olish, muayyan vaziyatga mos nutqiy vositalarni tanlash hamda o‘ z fikrini maqsadga muvofiq va ta’sirchan ifodalash faoliyatini faollashtiruvchi didaktik vosita sifatida talqin qilindi.

Adabiy-nutqiy kompetensiyaning mazmuni faqatgina badiiy asar mazmunini o‘ zlashtirish yoki adabiy til me’yorlarini bilish bilan chegaralanmay, balki o‘ quvchining egallagan bilim va ko‘ nikmalarini real hamda modellashtirilgan kommunikativ vaziyatlarda mustaqil qo‘ llay olish qobiliyati bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, pragmatik topshiriqlar badiiy matn bilan o‘ quvchining amaliy nutqiy faoliyati o‘ rtasidagi metodik bog‘ liqlikni ta’minlovchi vosita sifatida tadqiq etildi.

Pragmatik topshiriqlarni ishlab chiqishda ularning mazmuni, murakkablik darajasi va kommunikativ yo‘ nalganligi izchil hisobga olindi. Xususan, o‘ quvchilarga badiiy matndagi nutqiy vaziyatni aniqlash, kommunikativ maqsadni belgilash, adresant va adresat munosabatini izohlash, qahramon nutqining mazmuniy-pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish, muayyan vaziyatga mos dialog va monolog yaratish, matn mazmunini boshqa kommunikativ sharoitga ko‘ chirish hamda o‘ z fikrini dalilliy asosda ifodalashga yo‘ naltirilgan topshiriqlar tizimi taklif etildi. Tadqiqot jarayonida pragmatik topshiriq uch asosiy talab asosida loyihalashtirildi:

birinchidan, topshiriq badiiy matnga mazmunan bog‘ langan bo‘ lishi;

ikkinchidan, o‘ quvchida muayyan kommunikativ muammoni yuzaga keltirishi;

uchinchidan, topshiriq yakunida o‘ quvchi tomonidan muayyan nutqiy mahsulot yaratilishi.

Adabiy-nutqiy kompetensiyaning tarkibiy qismi

1-jadval.

Komponent	Asosiy mazmun	O‘ quvchi faoliyatidagi ifodasi
Mazmuniy	Badiiy matn mazmunini anglash	Muhim voqea va muammoni ajratish
Interpretativ	Matnni mustaqil talqin qilish	Obraz va voqealarga munosabat bildirish
Nutqiy	Fikrni aniq va izchil ifodalash	Og‘ zaki va yozma nutq yaratish
Argumentativ	Fikrni asoslash	Matn asosida dalil keltirish
Kommunikativ-pragmatik	Vaziyatga mos nutqiy strategiya tanlash	Muloqot, bahs, tavsiya, murojaat

Refleksiv	O‘ z nutqiy faoliyatini baholash	Javobini tahlil qilish va takomillashtirish

Pragmatik topshiriqning samaradorligi uning o‘ quvchiga nechta savol berishi bilan emas, balki undan nechta **mustaqil nutqiy harakat** talab qilishi bilan belgilanadi.

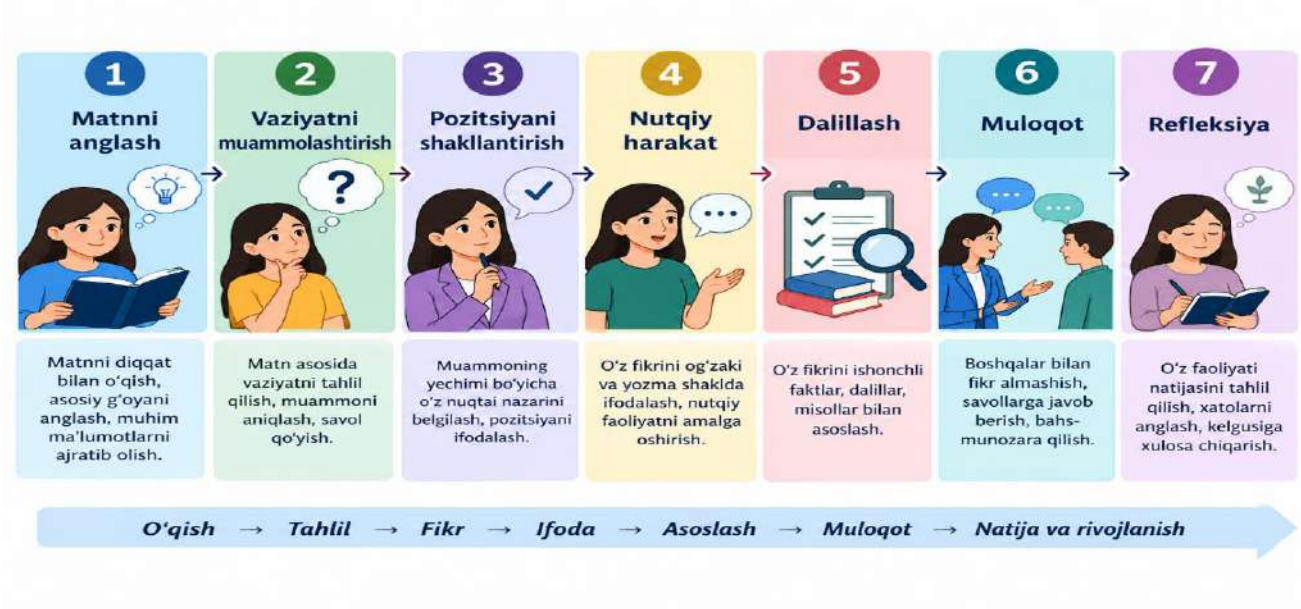
NATIJA

Tadqiqot natijalari pragmatik topshiriqlardan foydalanish o‘ quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini ko‘ rsatdi. Bunday topshiriqlar o‘ quvchilarning badiiy matn mazmunini chuqur anglash, nutqiy vaziyatni to‘ g‘ ri baholash va fikrini mustaqil ifodalash ko‘ nikmalarini rivojlantirdi.

Pragmatik topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ ulotlarda o‘ quvchilarning darsdagi faolligi oshib, dialogik va monologik nutqdan foydalanish imkoniyatlari kengaydi. Ayniqsa, qahramon nutqining maqsadini aniqlash, kommunikativ vaziyatga mos fikr bildirish va badiiy matn asosida mustaqil nutq yaratishga yo‘ naltirilgan topshiriqlar samarali bo‘ ldi. Pragmatik yondashuv badiiy matnni o‘ rganishni amaliy nutqiy faoliyat bilan bog‘ lash, o‘ quvchilarning mustaqil fikrlashi va adabiy nutq me’yorlariga rioya qilish ko‘ nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishini ko‘ rsatdi.

MUHOKAMA

Nazariy-metodik natijalar pragmatik topshiriqlarni adabiy ta’limning kompetensiyaviy imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida qarash mumkinligini ko‘ rsatadi. Bunda asosiy metodik o‘ zgarish topshiriqning mazmunida emas, balki **o‘ quvchi faoliyatining xarakterida** yuz beradi. O‘ quvchi badiiy matnni o‘ qigach, matn haqida tayyor xulosa aytish bilan cheklanmaydi. U vaziyatni qayta ko‘ rib chiqadi, o‘ z pozitsiyasini belgilaydi, nutqiy vositalarni tanlaydi va boshqa kommunikativ subyekt bilan munosabatga kirishadi. Bu jarayon adabiy-nutqiy kompetensiyaning bir nechta komponentlarini bir vaqtning o‘ zida rivojlantiradi. Pragmatik topshiriqlarning yana bir muhim jihati – **kontekstualizatsiya**dir. Badiiy asardagi muammo o‘ quvchining real hayotiy tajribasi bilan bog‘ langanda, adabiy bilim amaliy nutqiy faoliyatga ko‘ chadi. O‘ quvchi “asar nima haqida?” degan savoldan “asar ko‘ targan muammo men uchun qanday ma’noga ega?” degan savolga o‘ tadi. Shuningdek, pragmatik topshiriqlar o‘ quvchining qarama-qarshi fikr bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish uchun ham qulay sharoit yaratadi. Adabiy-nutqiy kompetensiya faqat o‘ z fikrini bayon qilish emas, balki boshqa fikrni tushunish, unga munosabat bildirish va zarur hollarda o‘ z pozitsiyasini qayta ko‘ rib chiqishni ham nazarda tutadi. Shu jihatdan pragmatik topshiriqlarning samaradorligi quyidagi zanjir orqali ifodalanishi mumkin:

Mazkur zanjirda har bir keyingi bosqich avvalgisining natijasiga tayanadi. Demak, pragmatik topshiriq alohida savol yoki mashq emas, balki o‘ quvchini bosqichma-bosqich kommunikativ faoliyatga olib kiruvchi **metodik texnologiya** sifatida qaralishi mumkin.

XULOSA

Demak, adabiy-nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda topshiriqning asosiy vazifasi bilimni nazorat qilish bilan chegaralanmasligi, o‘ quvchini mustaqil nutqiy faoliyatga jalb etishi zarur. Pragmatik topshiriq badiiy matn va real kommunikativ vaziyat o‘ rtasida metodik ko‘ prik vazifasini bajaradi. U o‘ quvchiga badiiy vaziyatni tushunish,

muammoni aniqlash, pozitsiya tanlash, fikrini ifodalash va uni dalillash imkonini beradi. Pragmatik topshiriqlarni darsning turli bosqichlariga integratsiya qilish o‘ quvchining interpretativ, nutqiy, kommunikativ, argumentativ va refleksiv faoliyatini yagona ta’limiy jarayonga birlashtirish imkonini beradi. Pragmatik topshiriqlarning samaradorligini baholashda faqat javobning mazmuniy to‘ g‘ riligini emas, balki o‘ quvchining vaziyatni anglash, mustaqil pozitsiya shakllantirish, dalillash, muloqotga kirishish va o‘ z faoliyatini baholash darajasini ham hisobga olish lozim. Demak, pragmatik topshiriqlar adabiy ta’limda o‘ quvchini **matnni o‘ zlashtiruvchi subyektdan matn asosida mustaqil fikr va nutqiy mahsulot yaratuvchi subyektga** aylantirish imkonini beruvchi samarali metodik vosita sifatida namoyon bo‘ ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Matchonov S. **Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar.** – Toshkent: O‘ qituvchi, 1996. – 27 b.
2. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. **Adabiyot o‘ qitish metodikasi.** – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 392 b.
3. Yo‘ ldoshev Q. **Adabiyot o‘ qitishning asoslari.** // Global ta’lim va milliy metodika taraqqiyoti: Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent: ToshDO‘ TAU, 2018. – B. 36.
4. Hamroyev G‘ . Ona tilidan o‘ quv topshiriqlari tuzish metodikasi –T.: Donishman ziyosi. 2021. 157 b.
5. Hamroev G‘ . Ona tili o‘ qitishning samarali usullari. O‘ qituvchilar uchun metodik qo‘ llanma. –T.: Bayoz. 2018. 18-b.
6. Hamroev G‘ .H. Mashqlarning ko‘ nikma hamda malaka hosil qilishiga ko‘ ra tasniflanishi // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2021. -№4. – B. 231-240.